

szemle

Egy fűzfapoéta ürügyén

VADERNA GÁBOR: *ÉLET ÉS IRODALOM*

Vaderna Gábor kötete a szó legjobb értelmében képviseli irodalom- és kultúratudomány egységét. Egyfelől vállalja a kapcsolódást a személyközpontú, „főhős” köré szerveződő monográfia műfaji kereteinek hagyományához, másfelől megújítja azt egy sajátos, társadalomtörténeti-antropológiai szempontrendszer középpontba emelésével. Dessewffy József hányatott sorsú életműve nem önmagáért, nem kuriózumkeresés végett kerül a vizsgálódás előterébe. Sokkal inkább azért, mert rajta keresztül reprezentatív módon bemutatathatók a 19. század első felének irodalomhasználati módjai: a nyilvánosság terei, irodalom és politika egybefonódó diskurzusai, az esztétikum antropológizált megjelenési formái (képzés, társiasság stb.). A monográfia tétje voltaképp az, hogy ezt a koncepciót követve felül- és újraírhatóak-e a korszakra vonatkozó nagyelbeszélések, oldható-e felvilágosodás–reformkor, klasszika–romantika már-már metaforizált dichotómiája, és rekonstruálható-e olyan történeti nézőpont, mely a diszkurzív mozgásokat, egyidejűségeket és egymásrahatásokat képes megragadni.

Ahhoz azonban, hogy e kérdések súlya és a kötet módszertani irányának markáns vonala érzékletesebbé váljék, érdemes egy pillantást vetni annak tágabb kontextusára. Ez a tágabb kontextus pedig nem más, mint a Ligatura-sorozat, melyben a kötet megjelent, és melynek Vaderna Gábor 2008-tól, a sorozat indulásától fogva társszerkesztője. A Szilágyi Márton, Scheibner Tamás és Vaderna Gábor által szerkesztett sorozat, mely kezdetben a L'Harmattan, majd a Ráció kiadónál jelent-jelenik meg, láthatóan céltudatos, következetes program szerint szerveződik, még ha ennek explicit kifejtésétől, behatárolásától a szerkesztők eleinte óvakodtak is. 2013-ban azonban, épp Vaderna Gábor kötetének megjelenése után Szilágyi Márton közzétett egy *Szándékok és eredmények* alcímű összefoglalást (*Korall*, 53. szám, 179–185.). Ez az összefoglalás ráirányítja a figyelmet számos dilemmára, melyet Vaderna Gábor kötete is felvet.

Az egyik ilyen dilemma, amely a kötet születésének kezdetén egy *Vetésforgó*-konferencián el is hangzott az egyik fejezet kritikájaként, hogy ugyan miért is érdemes egy nyilvánvalóan tehetségtelen versfaragó főúr életművével irodalomtörténeti szempontból foglalkozni, holott versei esztétikai szempontból aligha élvezetesekek egy mai olvasó számára. Ugyan miért kellene rehabilitálni a nemzeti kánon számára Dessewffy-t? E kérdés jól illusztrálja a Ligatura-összefoglalás megállapítását, miszerint „jóval nehezebb elfogadtatni azt például, hogy egy írói életmű (személyiség, jelenség stb.) monografikus témává emelésakor a szerzőnek nem feltétlenül vagy nem elsősorban az lehet csak a célja, hogy átértékelje az adott személy

vagy probléma értékbeli státuszát a nemzeti (vagy bármely más, közösségi elvre apelláló) kánonon belül.” Vaderna Gábor kötete valóban nem akarja újramagasz-
tosítani Dessewffy életművét, legalábbis nem esztétikai szempontból, és főleg nem ki-
zárólag a versei vonatkozásában. A kötet látókörébe egészen más jellegű Dessewffy-
szövegek kerültek. Újfént a kiadói programot idézve: „a kötetekben kialakult iro-
dalomfogalom nem elsősorban esztétikai érdekelttségű – noha a szerzők tudatában
vannak a poétikai jelentőség viszonylagosságának is –, sokkal inkább a szövegek
megszületésének és befogadásának történeti feltételrendszere s az ezt szabályozó,
befolyásoló társadalmi és retorikai kontextusok állnak az elemzések hom-
lokterében. Ehhez kapcsolódik az is, hogy az elemzésre méltatott szövegek köre
tágabb, mint a kanonikus érvelésre építő tanulmányokban: gyakran speciális tár-
sadalmi funkciókat betöltő szövegtípusok (például újságcikkek, alkalmi költemé-
nyek, magánlevelek) válnak lényegessé. Ez is egy átértékelt irodalomfelfogás je-
lenlétére utal: mondhatni, funkcionalitásában és diszkurzív módon képződik az
elemzendő szövegek irodalmisága.”

A másik dilemma a kutatás módszertanára vonatkozik. E módszertan két sarok-
pontja „élet és irodalom” címben is megjelenített kapcsolata, illetve ennek tár-
sadalmi kivételése a nyilvánosság különféle tereiben. Természetesen lehet ennek
kapcsán mikrotörténeti háttérrel beszélni, ahogyan a kötet meg is teszi, ugyanak-
kor a kötet egyes fejezetei sokkal változatosabb metodológiát mozgatnak a mikro-
történetinél: kultusztörténeti közelítés, filozófiai diskurzuselemzés, kritikátörténeti
eszmefuttatás, naplóértelmezés dietetikai elemzésekkel stb. Ezt a változatosságot
egyrészt az említett két sarokpont szervezi, másrészt pedig egy olyan antropológiai
kíváncsiság, amelyet – Takáts József szavaival élve – a „bennszülött nézőpontjá-
nak” megismerése mozgat. Takáts József tanulmányában (*A bennszülöttek nyelve
és a tudósoké = Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus
előadásai*, szerk. Jankovics József, Nyerges Judit, Budapest, 2004, 128–134.) a ku-
tatói és így az irodalomtörténeti munka mintájaként az etnográfusok kulturális
antropológiai tájoltságát tételezi, Geertz, Skinner és Peter Burke javaslatai alapján
elindulva: „egyrészt ahhoz, hogy megértsük, hogyan gondolnak magukra más kul-
túrákban az emberek, »félre kell tenni« saját kultúránk személyfogalmát, s azokra
a szimbolikus formákra kell figyelni, amelyekkel ők jelenítik meg, értelmezik saját
magukat [...], másrészt a leírásunkban az ún. »élményközeli« és »élménytávoli« fo-
galmak praktikus egyensúlyára érdemes törekedni – ha úgy tetszik, a bennszülött
és a tudományos nyelv praktikus egyensúlyára.” Vaderna Gábor kötetét e tájoltság
első lépése, azaz a vizsgált kulturális szereplő önértelmezéséből való kiindulás
mindenképpen meghatározza: a monográfia Dessewffy József kulturális terét és
kultúrafogalmát a Dessewffy-szövegek horizontjáról nézve próbálja újra feltárni és
megnyitni olvasói előtt. Mégpedig nem csupán a recepció által később forgatott
Dessewffy-szövegek felől, hanem egy teljesebb, alapos filológiai előkészítéssel,
levéltári munkával összegyűjtött szövegtörzset felől: jó példa erre a *Testi és társal-
kodási élet Pesten 1828* címmel szereplő napló, melynek kéziratát az OSZK Kézi-
ráttárában találta a szerző. Ugyanakkor a monográfia szerzője még ennél is tovább
lép. A két már említett sarokpont, azaz „élet és irodalom” kapcsolata, valamint az
irodalom beleágyazása a nyilvánosság különféle tereibe nem(csak) egy társada-

lomtörténeti érdeklődésű elemző utólagos alapvetései. Sokkal inkább remek egybejátszása az elemző szempontjainak a Dessewffy-korabeli kultúrafogalom szempontrendszerével. Az ma már szinte közhelyszerű, hogy Dessewffy kulturális szocializációját még egy olyan korszak, olyan kultúrképzet határozta meg, melyben nem különült el a professzionális, l'art pour l'art irodalom, és nem került előtérbe a költői géniusz termékeként értett fikciós szépirodalom. A *res litterae* kultúrafogalma egységben látta az újságcikket a naplóval, a verset a tudományos értekezéssel, és ezeket a humanitas egyik fő tényezőjének, az ember kulturális érzékének kivetüléseiként olvasta. Azaz antropocentrikusan, az emberi élettevékenységbe szervesen (még biológiai szinten is, amit az épp az előbb említett Dessewffy-napló mutat jól) beágyazva. Másfelől pedig még a teoretikus esztétika szintjén sem választódott le az irodalom művelése és értelmezése az emberi önkifejezés és önértés horizontjáról. A művészet médiumként tételeztetett ember és ember között, a kapcsolatteremtés, azaz az emberi élet és a társadalom egyik legalapvetőbb funkciójának hordozójaként: ab ovo közösségi és nyilvános jelenségként. Ez a beállítódás kel életre a kötet modern társadalomfilozófiai alapozású diskurzusában: mind a tárgyalt kor, mind pedig a jelenkor vonatkozásában autentikusan.

A szemléleti autenticitást pedig felerősíti az, hogy a kötet nyelve jó érzékkel talál rá az „élményközeli” és „élménytávoli” fogalmak praktikus egyensúlyára: a korunkbeli elméleti irányokra asszociáló szakszavak szervesen épülnek be egy, a magyar irodalomtörténeti esszé legjobb hagyományait idéző „társalkodó” szólamba. És ez nem csupán stilisztikai sajátosság, ámbár a szerző külön nem fejtegeti, programként nem vállalja azt. E jelenség rámutat arra a pontra, amely a Ligatura-programból (még) hiányzik, és amelynek átgondolását és kifejtését többek között épp az idézett Takáts-tanulmány megkerülhetetlennek tartja. Úgy tűnik ugyanis, hogy a Ligatura-kötetek, módszertani tudatosságuk mellett, vagy épp emiatt, egy nyelvi paradigmát is kirajzolni látszanak, és ez alól Vaderna Gábor kötete mellett az azóta megjelent monográfiák, többek között Czifra Mariann Kazinczy- vagy Szilágyi Márton Csokonai-kötete sem kivétel. Ez a nyelvi paradigma szólamszerű, azaz nem rejti el, hogy egy-egy kutatói szubjektum, mégpedig sajátos habitusú kutatói szubjektum terméke. Olyan kutatói szubjektumok szólamait olvashatjuk ezekben a kötetekben, akik elkötelezett kíváncsiságukkal és a felfedezés örömeivel magukkal rántják az olvasót tárgyuk világába (vagy épp világot teremtenek/rekonstruálnak tárgyuk köré). És mindemellett megtalálják e közvetítő szerep alapfeltételét, a már említett egyensúlyt a 19. századi diskurzusokat idéző, bennszülött nyelvi sajátosságok és a jelen horizontunkra reflektáló kutatói nyelvhasználat között. Teszik ezt ugyanakkor anélkül, hogy erre reflektálnának – pedig fontos lenne, hogy egy effajta nyelvhasználati, szemléleti tudatosság megjelenjék a magyar irodalomtörténetírásban, ha nem is programként, de vállalt és kidolgozott attitűdként mindenképp. Az alapot ennek az attitűdnek a felmutatásához és kidolgozásához a Ligatura-kötetek, köztük az itt tárgyalt kötet is, már megteremtette.

A harmadik dilemma a biográfia műfaji előképének vállalhatósága, a fenti kutatási módszertannal való összeegyeztethetősége körül bontakozik ki. Hiszen a kötet nem Dessewffy Józsefről szól, pontosabban nem egy életrajz elbeszélhetősége adja a súlypontját. Ugyanakkor a kötet koncepciója feltételezi az életrajzi források

minuciózus ismeretét, és egyfajta munkahipotézist az életpálya egészére (mondhatnánk: pályaszerűségére) vonatkozóan. Érdemes áttekinteni ezt a struktúrát és eltöprengeni felette.

A bevezető fejezet – *Egy bolttest gróf Dessewffy József birtokán* – Dessewffy egyik levélrészletéből indul ki, mely az öngyilkosság korabeli asszociációit rendezi kulturális koncepciókká. Az irodalomtörténeti szöveg a nyomozó népszerű és a helyzethez illő kliséit ölti magára, és sodró lendülettel vezeti olvasóját a levél tematikájából kiágazó 18–19. századi kulturális és társadalmi öngyilkosság-diskurzusok bonyolult nyomvonalán. Teoretikus metodikai fejtegetések helyett gyakorlati módszertani ízelítő. Az ezt követő fejezetek ebből a nyomozói attitűdből épülnek ki, mégpedig egy hármasszintű szerinti. E szerinti egyik alappillére a biográfia: a *Családi nyilvánosság* című második fejezet gyermekkori vonatkozású alfejezeteitől jut el az olvasó a befejező fejezet utolsó, *Dessewffyné hálája* című alfejezetéig, mely a gróf halálának sajátos szempontú értelmezésével zárul. A második pillér a horizont folyamatos tágítására épül: a familiáris, családi nyilvánosságtól három fokozaton-fejezeten (a baráti, irodalmi és intézményi nyilvánosság lépcsőin) át érkezik el az olvasó *Az irodalom társadalmi használatára* című fejezetig. A harmadik pillér pedig egy körkörös kiépülő, a kutató aspektusából tekintett folyamat: a Dessewffy-narratívákkal való leszámolástól (*A nagy másik. Egy életpálya kutatási lehetőségei* című első fejezetben) kiindulva a kutató kísérletet tesz egy alternatív narratíva kiépítésére – a zárófejezetben ugyanakkor egy sajátos gesztussal, a Dessewffy özvegyének tulajdonított gondolatokkal mintegy elbizonytalanítja ennek az új alternatívának a kizárólagosságát. („Két dolgot viszont pontosan látott: egyfelől azt, hogy Dessewffy gróf életpályájában megjelenik a 19. század első évtizedeinek egyik lehetséges elbeszélése, másfelől azt, hogy e korszak történetét mégsem elhunyt férjének főszerelésével fogja elbeszélni az utókor.”)

E remek (szöveg)szervező készségről tanúskodó, tagolt szerinti fölött töprengve három dologra juthat az olvasó. Egyrészt világosan ráláthat arra a hiányra, amelyet Margócsy István röviden úgy szokott összefoglalni: a magyar irodalomtörténet-írásból hiányzik a jó értelemben vett „pozitívista” biografikus feldolgozások széleskörű alapja. Vaderna Gábor monográfiájának azért van szüksége erre a szofisztikált szerinti szerinti, mert egyszerre kell megírnia és dekonstruálnia Dessewffy József biográfiáját. A Ligatura-sorozat tekintve talán csak Keszeg Annának, a Gyöngyössi János-monográfia szerzőjének kellett szembenéznie ilyen élesen ezzel a problémával. És éppen ettől nem olvasható könnyedén az egyébként sodró retorikájú Vaderna-kötet. Másrészt felmérhetővé válik az is a kötet olvasója számára, hogy ha Dessewffy korának magyarországi kultúrájáról átfogó, a Ligatura-program szempontrendszerét érvényesítő képet kíván felrajzolni az irodalomtörténet szakma, akkor ahhoz számos alapkutatásra, mégpedig a Vaderna-kötet alapkutatásához hasonló színvonalú alternatív narratívák megalkotására van még szükség. Ráadásul olyan mozaikokról van itt szó, amelyek összeillesztése kapcsán nem eldöntött egyelőre: a minél szélesebb, folyton bővíthető panoráma vagy egy egységes, lezárt vízió kirakása a cél. Harmadrészt pedig a kötet egy mondatával bizonyára nem fog egyetérteni az olvasó: mégpedig az imént idézett zárómondat utolsó megállapításával („e korszak történetét mégsem elhunyt férjének főszerelésé-

vel fogja elbeszélni az utókor”). Miért is? Mert az „utókort” most már nemcsak Tol-
dy Ferenc vagy Eötvös József írásai képviselik, amelyek olyan haloványan festet-
ték meg a korszaktablón Dessewffy portréját. Időközben az „utókor” ezekhez mér-
hető reprezentánsává vált Vaderna Gábor monográfiája. (*Ráció*)

BALOGH PIROSKA

Interpretáció és alázat

GERE ZSOLT: *SZEBB IDŐK*

Azt hiszem, túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Gere Zsolt könyve a Vörösmarty-szak-
irodalom történetében új és fontos fejezetet nyit(ott). Valószínűleg nem találhat
senki kivetnivalót abban, ha ehhez azt is hozzátesszük, hogy a Vörösmarty-olva-
sásnak erre a „vérfriessítésre” már régóta szüksége volt. A kötet jelentőségét az is
növeli, hogy megjelenését másfél évtizednyi kutatás és a tudós közvélemény által
elismeréssel kísért publikációs gyakorlat előzte meg. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy
Gere Zsolt könyve alapos előtanulmányok után született, és komoly szakmai sike-
rek fényezték létrejöttének történetét. (Ismeretes, hogy a szerző 2002-ben a kötet
egyik fejezetévé is komponált tanulmányáért Martinkó András-díjat kapott.) A re-
cenzent e keletkezéstörténeti kontextus ismerete egyszerre ösztönzi bátor hozzá-
állásra és egyszerre kényszeríti bölcs visszafogottságra. Bátorságra, ha a laudáció
hangján szeretne megszólalni, hiszen így a klasszikus magyar irodalom jelenkori
honi tudományos közvéleményével minden bizonnyal egybehangzó értékítéletet
képviselek egy valószínűleg széleskörű közmegegyezésre épülő kollektív szólam
részeként nyilatkozhat. Visszafogottságra pedig akkor, ha a szigorú bíráló szerepé-
be próbálna belebújni, hiszen egy olyan irodalomtörténész munkáját kellene meg-
ítélnie, aki az elmúlt másfél évtizedben a kortárs Vörösmarty-recepció egyik leg-
meghatározóbb szereplőjévé vált. Gere Zsolt kötetét egy kritikusa nemrégiben
„régóta várt könyv”-nek nevezte. (Csonki Árpád: *Gere Zsolt: Szebb idők*, Irodalom-
történet, 2014/3, 410.) Ha ez igaz, s miért is ne volna az, akkor a kötet megjelené-
se nem pusztán egyszeri eseményként, hanem egy viszonylag hosszabb, gyümöl-
csöket lassan, de folyamatosan érlelő kutatói és alkotói folyamat teleologikus cso-
mópontjaként is értelmezhető. Recenzensként tisztában kell lennünk a lehetősége-
inkkel és korlátainkkal. Lehetőségeink csekély mozgásteret kínálnak: nagyrészt a
kötetbe foglalt témák ismertetésével és a szerző interpretációs gyakorlatának jel-
lemzésével juthatunk kellő közelségbe az előttünk kibomló Vörösmarty-kép meg-
értéséhez. Korlátaink viszont még ennél is kevesebb szabadságot nyújtanak. Nem
pusztán azért, mert Vörösmartyt és korát illetően jóval csekélyebb tájékozottsággal
rendelkezünk, mint a szerző, hanem azért is, mert az előbb említett lehetőségek-
kel sem tudunk igazán élni. A jellemzés és ismertetés (korántsem olyan) egyszerű
feladatát már az előbb citált kritika elvégezte, így csak ismétlésekbe bocsátkozhat-
nánk. Nem beszélve arról, hogy a könyvet nyitó *Bevezetés* összefoglaló tézisei tar-